

Lars-Eric Jönsson
"Mitt och allas kulturarv –
Politisk risk och resurs"

ur

Lars-Eric Jönsson, Anna Wallette & Jes Wienberg (red.)
Kanon och kulturarv: historia och samtid i Danmark och Sverige
(2008)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 19, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och
biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs
and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovs personer; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

MITT OCH ALLAS KULTURARV – POLITISK RISK OCH RESURS

Lars-Eric Jönsson

»Kultur arv för alla« är tre ord som har använts i ett par olika sammanhang i Sverige under de två senaste decennierna. De var namnet på ett treårigt regeringsuppdrag (1997–2000) till svenska museer och kultur arvsmyndigheter med syfte att öka medvetenheten om det mångkulturella samhället och att motverka främlingsfientlighet och rasism. Man talade om behovet av att bemöta vantolkningar och missbruk av kultur arvet.

2005 fick Riksantikvarieämbetet (RAÄ) i uppdrag av regeringen att göra en analys av möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen inom kulturmiljösektorn. Utan att gå in på detaljer i RAÄ:s rapport kan vi kort konstatera att den gavs titeln »Kultur arv för alla«. Tillgänglighet i detta avseende handlar om människor som av någon fysisk anledning kan ha svårt att ta sig in och röra sig i kulturmiljöer eller museers lokaler. »Historiska museet är till för alla«, läser jag på detta museums hemsida. »Vi har tagit fram en särskild tillgänglighetsguide för dig med rörelsehinder, synskada, hörselskada, allergi eller barnvagn.«¹

Men tillgänglighet handlar också om andra villkor och förutsättningar, inte minst kulturella och ekonomiska. Denna aspekt på tillgänglighet fokuserades i försöket med fri entré på 19 svenska statliga museer 2004–2007. Även här användes »Kultur arv för alla« som rubrik för reformen. Syftet med fri entré-reformen var att öka »museernas möjligheter att nå de människor som sällan eller aldrig besökt ett museum«.² Motarbetande av rasism och främlingsfientlighet, ökad fysisk tillgänglighet, social breddning av

1. www.historiska.se.

2. *Dagordning för kultur 2003–2006*, Kulturdepartementet, u.å. Fri entré på de statliga museerna avskaffades i januari 2007 av den då nytilträdde borgerliga regeringen.

de statliga museernas publik – alla dessa tre politiska krav på den svenska kulturarvssektorn kunde rubriceras »Kulturarv för alla«.

Dessa tre ord har kommit att bli ett slags politisk besvärjelse inom det svenska kulturarvsfältet, mer eller mindre uttalat. Kulturarv bör inte vara sekteristiskt, inte vända sig till de redan invigda, intresserade och kunniga. Men samtidigt finns det uppenbarligen en farhåga för att förhållandena är just sådana, att museer, arkiv och kulturmiljöer är en angelägenhet för ett kvalificerat fåtal, att institutionerna inte är attraktiva eller tillgängliga för alla medborgare, en farhåga som förefaller peka mot ett slags slöseri med resurser, mot att kulturarv skulle vara till för kulturarvets egen skull utan någon samhällsnytta därutöver. Den officiella uppfattningen, som kommer till uttryck i ett flertal dokument, är däremot att kulturarv kan och bör användas till en mängd olika goda syften, inte minst ökad mångfald, demokrati, tolerans, jämställdhet och personlig utveckling.³ Dessa syften kan sägas sammanfattade i utropet »kulturarv för alla«.

Den här artikeln tar alltså sin utgångspunkt i denna slogan. Syftet är att undersöka relationen mellan de två orden »alla« och »kulturarv«, och därigenom också undersöka en väsentlig aspekt av relationen mellan kulturarv och samhälle. Hur kan de två orden förstås? Kulturarv? Alla? Hur väl passar de ihop? Vad händer när de sammanförs? Var kan konflikter tänkas uppstå? I försöken att svara på dessa frågor ska jag använda mig av exempel som sträcker sig såväl till nationella, svenska kulturarvspolitiska texter som till internationella. Jag ska söka mig både till territoriella och sociala kategorier.

Det där ordet »alla«, det syftar ju både på ett kollektiv och på var och en, det vill säga en samling individer. Kulturarv borde dessutom förstås i plural. Vi talar alltså om en odefinierad mängd kulturarv som var och en borde kunna förhålla sig till efter egen vilja och förmåga. Men fullt så formlösa är inte ordens relationer. I stället har betydelsen av ordet kulturarv i förhållande till samhället, grupper och individer genererat en väl utvecklad retorik, som man kan tematisera som särartstänkande och gemenskap, mångfalds- och enhetsretorik.

Kulturarv i välfärdssamhället

I Sverige ligger det nära tillhands att inleda sökandet efter denna retorik i 1974 års kulturpolitiska proposition. Efter drygt 30 år har den fortfarande stor betydelse för landets kulturpolitik. Även i 1996 års kulturpolitiska proposition⁴ var anknytningen stark till

3. Till dessa syften kan läggas en rad andra, till exempel ökad hälsa och välbefinnande, regional och lokal ekonomisk utveckling etc.

4. Prop. 1996/97:3, *Kulturpolitik*.

70-talet. Regeringen noterade bland annat följande. »Vid utformandet av den statliga kulturpolitiken vid mitten av 1970-talet fick bevarandet av allas kulturarv en plats i den samlade välfärdspolitiken och betydelsen av kulturmiljöns sociala och praktiska dimensioner fick uppmärksamhet.«⁵ Arkiv, kulturmiljövård och museer fick en litet oväntad funktion i välfärdssamhället, en funktion som skulle komma att utvecklas under de kommande åren. Med införandet av 1974 års kulturpolitik blev kulturen i högre grad än tidigare en angelägenhet för hela landet. Kulturen blev dessutom alltså uttalat instrumentaliserad: kultur borde kunna användas för att uppnå andra syften. Genom att sätta upp mål för kulturpolitiken visade staten sin viljeinriktning. De åtta målen sammanfattades i följande punkter.

- Kulturpolitiken skall medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas.
- Kulturpolitiken skall ge människor möjligheter till egen skapande aktivitet och främja kontakt mellan människor.
- Kulturpolitiken skall motverka kommersialismens negativa verkningar inom kulturområdet.
- Kulturpolitiken skall främja en decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner inom kulturområdet.
- Kulturpolitiken skall i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta grupper erfarenheter och behov.
- Kulturpolitiken skall möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse.
- Kulturpolitiken skall garantera att äldre tiders kultur tas till vara och levandegörs.
- Kulturpolitiken skall främja ett utbyte av erfarenheter och idéer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna.⁶

Endast den näst sista punkten hade explicit bäring på kulturarvssektorn, men talet om eftersatta gruppers erfarenheter och behov samt utbytet över språk- och nationsgränser skulle också få betydelse för museer, arkiv och kulturmiljövård. I 1996 års kulturpolitiska proposition utvecklades målen med kulturarv. Regeringen talade om identitet och trygghet »i tider av snabba samhällsförändringar«. Museerna borde aktivt verka för »att människor engageras att utnyttja sitt kulturarv«.⁷ Detta avsågs omfatta barn och unga men också »dem med flykting- och invandrabakgrund som skall kunna bära

5. Ibid., 14.6.

6. Ibid., 4.1.

7. Ibid., 4.2.

med sig sitt kulturarv och infoga det i sina liv i Sverige.« Regeringen menade här också att kulturarv äger en politisk laddning:

Kulturarvet är inte neutralt. Det är ett kulturpolitiskt ansvar att synliggöra såväl klass-skillnader som könsskillnader och skillnader mellan stad och land. Det är också ett kulturpolitiskt ansvar att motverka försök att utnyttja kulturarvet i diskriminerande syften och att i internationella sammanhang delta i arbetet för att skydda det gemensamma kulturarvet.⁸

Dessa formuleringar kan betraktas som ett inlägg i den under 1990-talet intensiva diskussionen om växande främlingsfientlighet, inte sällan parad med vad som ansågs vara ungdomens ökande historielöshet. Rasism och antisemitism ansågs befordrad av att landets skolungdom visste för lite om dessa företeasers historia. Särskilt förintelsen av judar, romer, psykiskt avvikande och politisk oliktankande i Tredje rikets Tyskland stod i fokus för denna uppfattning om okunskap.⁹

Instrumentella syften

1998 preciserade regeringen viljeyttringen avseende kulturarvsfältet. Propositionen 1998/99:114 om kulturarv, kulturmiljöer och kulturföremål innehöll förslag om de övergripande målen för arbetet med kulturmiljön. Jag ska här framför allt koncentrera mig på avsnittet som följer under rubriken »Kulturmiljöverksamhetens mål och inriktning«. Här menas att kulturarvsbegreppet måste omprövas för att avse alla naturens och kulturens resurser som ärvs eller nyskapas, samt att »planer, program och politik för städers och landsdelars utveckling måste innefatta och säkerställa skyddet av kulturellt värdefulla byggnader, platser, sammanhållna miljöer och landskap«.¹⁰ Med hänsyn tagen till den så kallade snabba samhällsomvandlingen fann regeringen det väsentligt att understryka vikten av den formulering om att ansvaret för kulturmiljön »delas av alla«, som återfinns i den föregående propositionen *Kulturmiljövård*.¹¹

I propositionen definieras kulturarvsbegreppet i särskild ordning. Först uppges det vara »de traditioner och värden som vi medvetet eller omedvetet övertar från tidigare

8. Ibid., 4.2.

9. Ett resultat av denna uppfattning om skolungdomens historielöshet blev »Forum för levande historia«, en myndighet som har uppdraget att – med utgångspunkt i Förintelsen – arbeta med frågor som rör tolerans, demokrati och mänskliga rättigheter.

10. Prop. 1998/99:114, *Kulturarv, kulturmiljöer och kulturföremål*.

11. Prop. 1987/88:104, *Kulturmiljövård*.

generationer« och att det både är materiellt och immateriellt. Innehållet är öppet och påverkas av samtidens skiftande värderingar. I bakgrundsavsnittet sägs följande.

Kulturmiljön kan beskrivas som det samlade uttrycket för människans materiella och immateriella påverkan på den omgivande miljön. Kulturmiljöer är områden där det finns historiskt och geografiskt samband betingat av den mänskliga påverkan och prägling som utformat eller bidragit till att utforma platsen eller på annat sätt ge den en mening.¹²

Kulturmiljön bär också på »vittnesbörd om vår historia och på gemensamma minnen« och är viktig för våra möjligheter att få kunskap om det förflutna. Regeringen menar också att var och en har »rätt till respekt för sin kulturmiljö samt till delaktighet i bruket och utformningen av den«. Bortsett från en uppsättning praktiska frågor om hur en sådan rättighet skulle kunna hävdas uppstår här genast frågor om den enskildes rätt och »vårt« kulturarv. I principiella ordalag skulle man kunna tala om en potentiell konflikt mellan det gemensamma »vårt« och den enskildes »mitt«. Man talar också om »allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön«.¹³ Men kulturarv sägs också vara ett »kollektivt minne«, ett minne som bör erkännas och bevaras.

Såväl det exklusiva och specifikt intressanta som det vardagliga måste bevaras. Människor utan erkänt kulturarv och dokumenterad historia står sämre rustade när de skall delta i formandet av samhället och hävda sina krav på lika rättigheter och möjligheter. Det kan hävdas att kvinnornas och den unga generationens kulturarv idag är underrepresenterat och att de vuxnas, och framför allt männens, kulturarv utgör normen. Frågan om vems kulturarv som bevaras och förmedlas är av betydelse, t.ex. för hur könsroller och generationsfrågor kan uppfattas.¹⁴

I propositionen anges en rad andra sektorer som betydelsefulla för kulturmiljöarbetet: design och formgivning, Svenska kyrkan, storstadspolitiken, miljöpolitiken, jordbrukspolitiken, skogspolitiken, transportpolitiken och sist men inte minst den sektor som kretsar kring regional utveckling, tillväxt och sysselsättning.

Arbetet med kulturarvet har enligt den svenska regeringen 1999 alltså flera målsättningar. Sammantaget formuleras dessa som:

12. Prop. 1998/99:114, 4.1.

13. Prop. 1998/99:114.

14. Prop. 1996/97:3.

- Ett försvarat och bevarat kulturarv
- Ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen
- Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön
- Nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv.¹⁵

De två propositioner som jag här har ägnat mig åt hade två uppenbara målsättningar. En sådan sökte definiera de fält utanför kulturarvssektorn som denna kunde verka i. Ett av flera sådana fält var miljöpolitiken, ett annat var storstadspolitiken. Den andra målsättningen handlade om att instrumentalisera kulturarv, inte minst i termer av demokrati, tolerans och jämställdhet. I denna målsättning ingick därför också att bredda kulturarvsfältet socialt. »Alla« borde vara delaktiga i kulturarvet; för var och en borde kulturarv vara relevant.

Gemenskap i Europa

Samtidigt med att den svenska regeringen lade ovan behandlade förslag om kulturarv pågick en parallell process och diskussion i Europarådet. Denna organisation omfattar som bekant fler länder än Europeiska unionen och driver förutom mänskliga rättigheter bland annat frågor om kultur, inte minst kulturarv.

I september 1999 invigdes en kampanj med namnet »Europe – A Common Heritage«. Denna Europarådets kampanj motiverades med att tolerans och förståelse mellan de europeiska folken är en viktig del av vår, det vill säga den europeiska historien. Walter Schwimmer, dåvarande generalsekreteraren i Europarådet, hade uttalat att kulturarv inte skilde oss åt utan tvärtom gör oss medvetna om komplexiteten i våra relationer och förhöjer ömsesidig kunskap och förståelse mellan samhällen.¹⁶ Av dessa skäl hade Europarådet beslutat att sjösätta kampanjen. Som bakgrund angavs också två ministermöten i Wien 1993 och Strasbourg 1997, där man enats om att ett gemensamt kulturarv skulle medverka till ett säkert och demokratiskt Europa (Strasbourgdeklarationen 11 okt. 1997). Kampanjen skulle vara i drygt ett år och avslutades i december 2000 i Riga.

Kampanjen engagerade Europarådets 41 medlemsländer plus ytterligare sex länder.¹⁷ Målsättningen var att få alla européer att varsebli vikten av kulturarv för »tolerans,

15. Prop. 1998/99:114.

16. *Introductory text on the Campaign »Europe – A Common Heritage«*, www.coe.int.

17. Dessa sex länder var Armenien, Azerbajdzjan, Bosnien-Hercegovina, Monaco, Vatikanstaten och Vitryssland.

kunskap och ömsesidigt erkännande«. Kampanjen borde också befördra en »känsla av allmän tillhörighet« och stimulera till upptäckten av skillnader. För att uppnå detta avsågs den arbeta med fyra olika typer av aktiviteter: större internationella evenemang, transnationella projekt, debatter samt nationella, regionala och lokala projekt.

När vice generalsekreterare i Europarådet Hans Christian Krüger sammanfattade kampanjen vid dess avslutningsceremoni i Riga tog han fasta på kulturarvets roll i processen att skapa ett demokratiskt och säkert Europa, en process byggd på lag, parlamentariskt demokrati, mänskliga rättigheter och en medvetenhet om ett gemensamt kulturarv byggt på olikheter. Detta arbete borde fortsätta, menade Krüger, som såg en uppsättning etablerade transnationella samarbeten framför sig mellan länder, intressen och religioner, samarbeten som tidigare inte hade varit möjliga. Han nämnde bland annat en påbörjad dialog om minoriteters kulturarv som ett av flera goda exempel. Vad är kulturarv? avslutade Krüger sitt tal. Det kunde i alla fall inte begränsas till studiet, skyddandet och bevarandet av det förflutna. Det handlade också om framtiden, en framtid som »borde vara fri och rättvis för alla européer, oavsett religion, kultur eller etnisk bakgrund, och dessutom en framtid av solidaritet mellan länder, samhällen och medborgare«. ¹⁸

För en fri och rättvis framtid

Krüger underströk alltså användbarheten av kulturarv i syfte att skapa en fri och rättvis framtid. Denna funktion skulle också komma att stå i fokus för den konvention som Europarådet antog i Faro, Portugal den 27 oktober 2005. Konventionen har titeln »Value of Cultural Heritage for Society«. ¹⁹ Det är talande att de tre föregående konventionerna som berörde kulturarv uttalat handlade om arkeologi (nr. 066 1969 och nr. 143 1992) och bebyggelse (nr. 143 198), det vill säga särskilda sakområden inom det vi idag kallar kulturarv. Det är också talande att dessa tre föregående konventioner hade bevarande som mål och uppgift medan den senaste talar om kulturarvs värde i och för samhället. ²⁰

Faro-konventionen inleds med att ansluta till Europarådets övergripande mål att befördra enhet och sammanhållning mellan medlemsländerna i syfte att säkerställa

18. www.coe.int. Egen översättning.

19. Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro, 27.X.2005, Council of Europe Treaty Series No. 199, 2005.

20. Europarådet har dessutom antagit ett par tangerande konventioner som t.ex. nr 18, *European Cultural Convention* (1955), nr 199, *European Convention on Offences relating to Cultural Property* (1985), nr 176, *European Landscape Convention* (2000), nr 183, *European Convention for the protection of the Audiovisual Heritage* (2001).

och främja respekten för mänskliga rättigheter, demokrati och rättssäkerhet. Skrivningen omfattar med andra ord ett ställningstagande för att människovärdet ska vara centralt för begreppet kulturarv. Generellt kan sägas att konventionen bevakar allas rätt till kulturarv, mångfald och tillgänglighet. Undertecknarna vill understryka begreppet som resurs i ett hållbart samhälle och livskvalitet i ett samhälle i utveckling. Man vill också involvera alla medborgare i definierandet av och omhändertagandet av kulturarv: alla, såväl individer som kollektiv, har ansvar för kulturarven, menar man. Dessa ska behandlas jämlikt för att främja dialog mellan kulturer och religioner. Man talar också om en kulturarvsgemenskap (*a heritage community*), bestående av människor som värderar särskilda aspekter av kulturarv som de vill bevara och föra vidare till kommande generationer. Alla, såväl individer som kollektiv, har rätt att ta del av kulturarv och bidra till det, men också krav på sig att respektera andras kulturarv.²¹

Av särskilt intresse i det här sammanhanget är den uttalade rättigheten för var och en att själv välja att engagera sig i ett kulturarv så länge han eller hon respekterar andras rättigheter och frihet. I den engelskspråkiga versionen av konventionen uttrycks denna sak som »a right to engage with the cultural heritage of their choice«.²² Frågan är om det betyder att var och en har rätt att välja att förhålla sig till ett visst kulturarv, eller om det betyder att var och en själv kan välja vad han eller hon anser vara kulturarv.

Om jag förstår konventionen rätt är kulturarv – liksom begreppet kultur – kollektivt till sin natur. Var och en kan inte ha sitt eget kulturarv, men var och en kan förhålla sig till och räkna kulturarv *som* sitt eget. I definitionen av begreppet anges att det är en uppsättning resurser från det förflutna som folk (*people*) identifierar som en spegling av och ett uttryck för de värden – deras trosföreställningar, kunskaper, traditioner – som befinner sig i ständig rörelse. Det omfattar alla aspekter av miljön som resultat av interaktionen mellan människor och platser genom tiderna.²³

Undertecknarna vill främja ett gemensamt europeiskt kulturarv, det vill säga att alla former av kulturarv i Europa tillsammans är en gemensam resurs avseende »hållkomst, förståelse, identitet, sammanhållning och kreativitet«.²⁴ Det gemensamma europeiska kulturarvet uppges också bestå i ideal, principer och värden, genererade av utveckling och tidigare konflikter, som främjar framväxten av ett fredligt och stabilt

21. *Council of Europe Framework Convention*, artikel 4.

22. »Recognising that every person has a right to engage with the cultural heritage of their choice, while respecting the rights and freedoms of others, as an aspect of the right freely to participate in cultural life enshrined in the United Nations Universal Declaration of Human Rights (1948) and guaranteed by the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)«, *Council of Europe Framework Convention*, artikel 4. Preamble.

23. *Council of Europe Framework Convention*, artikel 2.

24. *Ibid.*, artikel 3.

samhälle, grundat i respekten för mänskliga rättigheter, demokrati och rättssäkerhet.

Det finns här en tämligen uttalad riskbedömning av begreppet. Formuleringar om allas rätt till kulturarv och kraven på vars och ens respekt för andras kulturarv bottnar i upplevelser av det motsatta. Europeiska erfarenheter av konflikter, inte minst väpnade, ligger som en klangbotten till konventionen – krigen på Balkan var inte långt borta 2005. Men både konventionen och kampanjen måste också betraktas som ett svar på murens fall 1989 och utvidgningen av Europeiska unionen. I det senare avseendet kan Europarådet ses som ett slags vänthall till EU-inträdet. För alla länder var det inte så, men för flera av de forna öststaterna var denna funktion uppenbar.

Ett farligt land

I de svenska texterna är orden »vår« och »allas« centrala samtidigt som man alltså också ställde frågan om »vems« kulturarv det handlade om. Utifrån ett nationellt perspektiv verkar det ha varit svårt att tänka bort Sverige som ett socialt kollektiv samtidigt som propositionsförfattarna insåg att detta »vi« måste brytas ned till mindre och delvis okända kollektiv.

I Europarådets texter har tanken om ett enat Europa en liknande ställning som nationen i de svenska propositionerna. I europaperspektiv är dock viljan större än i Sverige att ena det som uttalat uppfattas som splittrat. Hans Christian Krüger förefaller i sitt tal snarare ha närt uppfattningen att religion, kultur och etnicitet, det vill säga sådana aspekter som anses vara byggstenar för skillnader i olika kulturarv, riskerade att stå i vägen för ett fritt och rättvist Europa. Det förflutna framstår här som problemet, men också som dess lösning. Genom att respektera, erkänna och bejaka olika gruppers kulturarv ska eventuella och potentiella konflikter mellan grupper kunna lösas. Faro-konventionen ansluter som sagt till Europarådets målsättning om enhet och sammanhållning. Europarådets svar var, litet paradoxalt, just olikhet. Gemenskap genom olikhet, skulle man kunna säga. I jämförelse med den svenska regeringens proposition om kulturarv framstår Faro-konventionen, liksom Hans Christian Krügers tal, som starkt medvetna om de politiska krafter kulturarvsbegreppet kan användas till. *The Past is a Foreign Country*, skriver David Lowenthal, i sin bok med samma titel.²⁵ Ur europeisk synvinkel vore det mer relevant att skriva *The Past is a Dangerous Country*.

I de svenska texterna förefaller utgångspunkten snarare ha varit införlivandet av »alla« i ett redan färdigt »vi« – »vår historia och [...] gemensamma minnen«. I Sve-

25. David Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge 1985.

rige kom intresset till stor del att riktas mot socialt marginaliserade grupper. I 1996 års kulturpolitiska proposition nämndes särskilt kvinnor. Men här ställdes också den mer allmänna frågan om vems kulturarv som bevaras. Förutom kön blev klass och etnicitet två bärande perspektiv för de statliga satsningar som gjordes under de följande åren: »Industrisamhällets kulturarv« (1999–2002),²⁶ »Storstadens arkitektur och kulturmiljö« (1999–2001) och »Agenda kulturarv« (2002–2003). Ett gemensamt fokus för dessa projekt var hur kulturarv och historia används i samhället och vikten av att fler människors historiska berättelser skulle uttalas och höras.

Majoriteter och minoriteter

Nationen har länge varit huvudarenan för det moderna samhällets kulturella identiteter. Det förflutna har i form av kulturarv och historia varit grundläggande delar av denna identitet. Uppfattningen om nationen som etniskt homogen har varit stark, både som konstaterande och som målsättning för olika biopolitiska åtgärder. Till viss del kan nationens och kulturarvens historia skrivas i termer av relationen mellan majoriteter och minoriteter. Vi talar idag om olika gruppers kulturarv, ibland som utgångspunkt för kulturella identiteter. När ropet om kulturarv för alla skallade handlade det ju inte om *ett* kulturarv som alla borde omfattas av, utan om möjligheten att förhålla sig till kulturarv som inte nödvändigtvis var definierat som svenskt. I allt detta tal om var och ens, vårt och allas kulturarv, om en mångfald av gemenskaper, passeras givetvis gränserna för nations- och regionsbegreppen. Men dessa »nya« gemenskaper eller kollektiva identiteter sätter knappast nationen, regionen eller för den delen det lokala ur spel. De förändrar kartbilden, men raderar inte ut den gamla utan lägger sig snarare som ännu ett lager ovanpå. Mångfaldsretoriken förefaller på ett komplext och kontradiktorskt sätt leva vid sidan av den enhetsretorik som ligger i kulturarvens historiografi.

Kulturarv har alltid producerat majoriteter, och därmed också minoriteter. Måhända är en stor skillnad mellan sekelskiftet 1900 och 2000 att vi idag har större benägenhet att erkänna minoriteter, att vi så att säga ritar in dem på majoritetens karta. Att ha rätt till kulturarv är också att vinna erkännande. Såväl Europarådet som den svenska regeringen har, som vi sett, hävdad möjligheten och det önskvärda alternativt nödvändiga i att det gemensamma byggs utifrån kulturell mångfald. Samtidigt har vi kunnat konstatera hur framför allt Europarådet har sett en risk i människors förhållningssätt till det förflutna. Den amerikanska filosofen Nancy Fraser skriver att kampen

26. «Industrisamhällets kulturarv» var dessutom Sveriges bidrag till »Europe – A Common Heritage«.

för erkännande för grupper ofta framkallar separatism, konformism och intolerans. För marginaliserade grupper betyder detta att kampen för just erkännande tränger undan kampen för ekonomisk rättvisa.²⁷ I ett europeiskt perspektiv skulle man nog också kunna påstå att kampen för erkännande tränger undan strävan mot gemenskap med andra grupper, en strävan som alltså är en central målsättning för Europarådet. Genom olikheter ska gemenskap byggas – men kan olikhet definieras och samtidigt införlivas i en gemenskap uppbyggd av andra särarter?

Den indiske antropologen Arjun Appadurai diskuterar i sin bok *Vredens geografi* frågor om majoriteters förhållande till minoriteter, nationalstatens tillstånd i en globaliserad värld, där idén om nationens »naturliga« motsvarighet i en homogen folkgrupps utbredning blir allt orimligare att hävda.²⁸ Appadurai påminner oss bland annat om att politiskt våld inte endast är en produkt av antagonistiska identiteter utan också producerar sådana »fasta och laddade identiteter«.²⁹ Han menar vidare att majoriteter kan bli *predatoriska*, rovgiriga och beredda att tillintetgöra minoriteterna, i den stund de påminns om att den nationella helheten är ofullständig. Skillnaderna mellan majoriteten och minoriteten är avgörande, liksom uppfattningen att förhållandet mellan flertal och fåtal är rörligt.³⁰

Detta är ett mörkt och pessimistiskt perspektiv på kulturella identiteter. Appadurais fokus ligger på terrorism, politiskt våld och etnisk rensning. Likväl, och kanske just därför, är perspektiven i högsta grad relevanta i en tid då allt fler grupper formerar sig via sitt förflutna och vinner erkännande som ett kulturellt kollektiv. I samhällen som bejakar mångfald och heterogenitet, och som inser rörligheten i de sociala kategorierna, finns också uppenbara risker för att majoriteter ska se minoriteter som hot. Och ju svagare en minoritet framstår, desto större risk är det att majoriteten utvecklar vrede över att den lilla gruppen får den stora att »bara« känna sig som en majoritet snarare än en enhetlig nation.³¹

I detta perspektiv framstår kulturarv varken som något gott eller ont, däremot som ett slags politisk resurs, för såväl individer som grupper, att användas i olika syften. Jag har här gett exempel på hur den svenska regeringen och Europarådet uppfattar och formulerar denna resurs. Och det ska erkännas, att om detta vet vi redan ganska

27. Nancy Fraser, *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*, Göteborg 2003, s. 227. Birgitta Svensson, »Kulturarv och identitetspolitik«, *I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv*, red. Lars-Eric Jönsson & Birgitta Svensson, Stockholm 2005.

28. Arjun Appadurai, *Vredens geografi. Rädslan för de fåtaliga*, Stockholm 2007.

29. *Ibid.*, s. 21f.

30. *Ibid.*, s. 23–27.

31. *Ibid.*, s. 78.

mycket. På vilket sätt *individer* använder kulturarv och historia vet vi däremot förhållandevis litet om. Att det finns ett samspel mellan offentliga berättelser och individuella är uppenbart,³² men forskning om kulturarv och historiebruk har med stor kraft koncentrerats till vad som skulle kunna benämnas den offentliga produktionen. Individuell produktion av kulturarv och dess samspel med kollektiva identiteter och offentligt sanktionerade och institutionaliserade kulturarv är till stora delar utforskat territorium.³³ Och det är ett uppseendeväckande faktum i en tid när det politiska språket lägger stor vikt vid relationen mellan individ och kollektiv, mellan det personliga förhållningssättet till det förflutna och till institutionaliserade kulturarv. Hur människor gör när de utövar sin och allas rätt till kulturarv väntar ännu på sina undersökningar.

Summary

My cultural heritage and everyone's – a political risk and resource

“Cultural heritage for everyone” has become a slogan in the Swedish cultural heritage field, to avoid cultural heritage becoming a concern for a few people and not accessible to all citizens. But how are the terms “everyone” and “cultural heritage” related to each other? That question is considered in this article.

Ever since the cultural policy of the 1970s in Sweden, the cultural heritage has been in the service of the welfare state. In the 1990s this service was directed towards democracy, tolerance and equality. In other European countries there have been similar goals for cultural heritage. The Council of Europe talks about tolerance, recognition and legal security. As in Sweden, there are fears that the past can also be used for other, opposite purposes. Cultural heritage has always produced majorities and thereby also minorities. Drawing on the Indian anthropologist Arjun Appadurai, the article discusses risks in relationships between majorities and minorities, risks that conflict with political goals of tolerance, democracy and equality. Gaining recognition as a cultural collective requires a past. In this sense, cultural heritage appears like a political resource, neither good nor bad in itself, which can be used for different purposes. “Everyone” cannot be included in one cultural heritage. We must thus reckon with the fact that all people relate to different cultural heritages, but we know surprisingly little about this fact, which needs to be studied.

32. Se t.ex. Peter Aronsson, *Historiebruk. Att använda det förflutna*, Lund 2004, s. 245ff.

33. Se t.ex. Aronsson, s. 283, och Mats Börjesson & Lars-Eric Jönsson, *Forskningsprogram för ett kulturarvs-vetenskapligt institut*, Stockholm 2005.

Referenser

Offentligt tryck

- Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Faro, 27.X.2005, Council of Europe Treaty Series No. 199, 2005
- Dagordning för kultur 2003–2006*, Kulturdepartementet, u.å.
- De kulturpolitiska målen*, Statens kulturråd, u.å.
- Fri entré till museer. En utvärdering av frientréreformen*, Kulturrådet 2006
- Kulturarv för alla. Omvärldsanalys av handikappolitiken*, Rapport från Riksantikvarieämbetet 2005:4, Riksantikvarieämbetet
- Kulturarv, kulturmiljöer och kulturföremål*, Regeringens proposition 1998/99:114
- Kulturmiljövård*, Regeringens proposition 1987/88:104
- Kulturpolitik*, Regeringens proposition 1996/97:3

Litteratur

- Appadurai, Arjun, *Vredens geografi. Rädslan för de fåtaliga*, Tankekraft, Stockholm 2007
- Aronsson, Peter, *Historiebruk. Att använda det förflutna*, Studentlitteratur, Lund 2004
- Börjesson, Mats & Jönsson, Lars-Eric, *Forskningsprogram för ett kulturarvsvetenskapligt institut*, Historiska museet, Stockholm 2005
- Fraser, Nancy, *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*, Daidalos, Göteborg 2003
- Lowenthal, David, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge University Press, Cambridge 1985
- Svensson, Birgitta, »Kulturarv och identitetspolitik«, *I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv*, red. Lars-Eric Jönsson & Birgitta Svensson, Carlssons, Stockholm 2005

Internet

- www.coe.int: *Introductory text on the Campaign* »Europe, a Common Heritage«
- www.historiska.se
- www.kulturradet.se/templates/KR_Page.aspx?id=777&epslanguage=SV